

А. А. Станкевіч
Філалагічны факультэт,
кафедра беларускай мовы

СПОСАБЫ ПАВЫШЭННЯ ЭФЕКТЫЎНАСЦІ ЛЕКТАРСКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ Ў ВНУ

Для паспяховага засваення студэнтамі лекцыйнага матэрыялу вельмі важна дасягнуць узаемаразумення са слухачамі ў працэсе выкладання вучэбнай дысцыпліны. Сучасная лінгвапрагматыка лічыць, што эфектыўнымі з'яўляюцца толькі такія маўленчыя зносіны, у аснове якіх ляжыць прынцып камунікатыўнага супрацоўніцтва і гарманічнага дыялогу [1, с. 80-93].

Таму задача лектара – абудзіць уласнае ўнутранае слова слухача, устанавіць гарманічныя двухбаковыя адносіны з ім, каб маналагічная па форме лекцыя пераўтварылася ў гарманічны дыялог. Як гэтага дасягнуць? Як вядома, ёсць тры ўзроўні перадачы інфармацыі – *рэпрадукцыйны*, калі адбываецца простая перадача інфармацыі слухачам і не ўлічваецца рэакцыя аўдыторыі; *адаптацыйны*, які прадугледжвае добрае валоданне тэмай, кантакт з аўдыторыяй і *творчы ўзровень*, пры якім аратар не толькі падтрымлівае сувязь са слухачамі, але і актывізуе іх творчае мысленне, фарміруе здольнасць разважаць, аналізаваць і падагульняць. Менавіта да такога ўзроўню перадачы інфармацыі і павінен імкнуцца лектар.

Для эфектыўнасці засваення лекцыйнага матэрыялу немалаважнае значэнне мае паслядоўнасць і характар яго выкладу. Лекцыя павінна ствараць ў слухачоў пачуццё руху да мэты, арыентаваць яго на паступовае выражэнне акрэсленых у выступленні пытанняў. Для гэтага лектар павінен абавязкова назваць тэму, дакладна вызначыць мэту, выразна акрэсліць задачы, а ў канцы – абавязкова падвесці вынікі. Матэрыял павінен выкладацца дынамічна, сістэмна, аргументавана і паслядоўна, разнастайнымі формамі і спосабамі. Лектар павінен сачыць за плаўнымі пераходамі ад аднаго пытання да другога, захоўваючы іх лагічнасць і паслядоўнасць, не адхіляцца ад асноўнай задачы, не ўжываць неапраўданыя паўторы, не захапляцца

празмернай дэталізацыяй зместу, другараднымі пытаннямі, якія адцягваюць увагу слухачоў і перашкаджаюць засваенню зместу.

У гаворачага павінна быць эмацыянальнае стаўленне да прадмета размовы, суб'ектыўныя адносіны да тэмы паведамлення, неабякавае выкладу. Слухачы павінны адчуць, што аратара цікавіць і хвалюе ўзнятая ім праблема або пытанне, ён эмацыянальна перажывае тое, пра што гаворыць.

У працэсе выступлення лектара адбываецца яго абавязковае ўзаемадзеянне з аўдыторыяй. Першым надзённым патрабаваннем да аратара П. Сапер называе развіццё ў сабе адчування маўлення як узаемных зносін, у якіх думкі, словы, манеры пастаянна прыстасоўваюцца да слухачоў [2, с. 29].

Важнай умовай дасягнення эфектыўнасці лекцыі з'яўляецца камунікатыўны кантакт, заснаваны на рэалізацыі рытарычнага прынцыпу блізкасці да слухача. Ён неабходны для пераканання слухачоў, мэтанакіраванага ўздзеяння на іх волю і розум, пачуцці, закліку іх да пэўнага дзеяння і прыняцця рашэнняў. Устанаўленне і падтрымка поўнага і працяглага камунікатыўнага кантакту прыводзіць да супрацоўніцтва, якое ляжыць у аснове эфектыўных маўленчых зносін.

Вялікае значэнне для ўстанаўлення камунікатыўнага кантакту маюць асобныя маральныя якасці аратара – шчырасць, непасрэднасць, адкрытасць, сур'ёзнасць, сціпласць, адказнасць, выхаванасць і г. д., а таксама яго неабякавае да зместу паведамлення, эмацыянальнасць, пафаснасць выступлення, якія дапамагаюць выклікаць сімпатыю слухачоў. Камплементарная форма зносін паказвае добразычлівае лектара, які з павагай ставіцца да аўдыторыі і абуджае ў яе пачуццё ўласнай годнасці. Прываблівае слухачоў, выклікае іх сімпатыю і прыхільнасць усмешка на твары аратара.

На ўстанаўленне камунікатыўнага кантакту са слухачамі ў пэўнай ступені ўплывае тое, наколькі спакойна і ўпэўнена лектар умее трымацца перад аўдыторыяй.

У працэсе выкладу матэрыялу і разважання, пераконваючы слухачоў, лектару не трэба катэгарычна навязаць сваю думку, неабходна пазбягаць тэндэнцыйных, безапеляцыйных выказванняў, ні ў якім разе не быць агрэсіўным. Па паводзінах аўдыторыі можна вызначыць іх адносіны да сябе: разуменне, неразуменне, адабрэнне, неадабрэнне яго слоў.

Устанаўленню і падтрымцы кантакту садзейнічае таксама актывізацыя ўвагі слухачоў. Улічваючы прынцып камунікатыўнага супрацоўніцтва, пажадана будаваць сваё маўленне такім чынам, каб

яно пераўтваралася ў канструктыўны дыялог са слухачамі. Ёсць спецыяльныя моўныя прыёмы дыялогізацыі маналогу, якія садзейнічаюць актывізацыі ўвагі слухачоў, дазваляюць пераадолець дыстанцыю паміж аўтарам і слухачамі:

1) выкарыстанне камунікатыўных займеннікаў *я, вы, мы*. Найбольш эфектыўнай з’яўляецца форма займенніка “*мы*” (т. зв. “*мы сумеснае*”), якая як бы запрашае слухачоў да сумеснага разважання, стварае эфект асабістага кантакту паміж аратарам і аўдыторыяй, дапамагае стварыць і перадаць атмасферу іх узаемаразумення. У апошнія гады мы вельмі многа гаворым аб неабходнасці нашыраць і мацаваць сувязі пісьменніка і паэта з жыццём народа .. [Н. Гілевіч]; Зноў жа перад намі выключная вернасць народна-паэтычным традыцыям і поўная адпаведнасць стылю верша, яго паэтычнага сінтаксісу і мовы – духу нацыянальнага фальклору [Н. Гілевіч];

2) ужыванне займеннікавых канкрэтызатараў, якія надаюць маўленню эфект своеасаблівага дыялогу, характар даверлівай размовы і ўзмацняюць такім чынам ступень кантактнасці: *мы з вамі, усе мы, мы разам з вамі, кожны з нас і г.д.*: Усе мы помнім, як трапна і з’едліва высмеяў Маякоўскі бюракратычныя метады кіраўніцтва ў вершы “Празасяданыя” [Н. Гілевіч];

3) ужыванне прыналежных займеннікаў *наш, наша*: На мой погляд, наша бяда якраз і пачынаецца з таго, што мы ўсё яшчэ слаба ведаем сваё мінулае, цьмяна і нават вельмі цьмяна ўяўляем, што за багаці маем у сваім распараджэнні, да чаго мы павінны прыкласці душу і рукі, каб творча развіць далей, узмацніць, узбагаціць, упрыгожыць [Н. Гілевіч];

4) выкарыстанне дзеяслоўных форм першай асобы множнага ліку, якія называюць сумеснае дзеянне, якое як бы аб’ядноўвае аратара і слухачоў, запрашае іх прыняць удзел у абмеркаванні пытанняў выступлення: *наспрабуем зразумець, зробім агаворку, скажам гэта так, вернемся да гэтага пытання, узважым усе доказы, падумаем пра гэта, давайце будзем шчырымі і інш.*: Паклонімся ж нізка, да самай зямлі, свайму народу, які збярог адзін з найдаражэйшых, найкаштоўнейшых скарбаў сваіх, перадаў яго нам у надзеі, што мы перададзім яго сваім дзецям, унукам, праўнукам...[Б. Сачанка]. Дзеясловы такога тыпу могуць выконваць функцыю арыентацыі слухача на накірунак выкладу: *адзначым, запішам, растлумачым, прыойдзем да наступнага пытання, успомнім і да т. п.*;

5) ужыванне форм дзеяслова другой асобы множнага ліку, якія выражаюць зварот да суб’яднага: Глядзіце, з якім засмучэннем і болем, не тоячыся, падсумоўвае ён [П. Панчанка – А.С.] пэўны

перыяд у сваім жыцці і творчасці: “Растрачана дзён незваротных нямала На дробязь, на глупства, на тосты, на мель” [Н. Гілевіч];

б) ужыванне пабочных канструкцый з займеннікамі і дзеясловамі ў форме другой асобы, якія выражаюць зварот да вопыту і ведаў слухачоў, дазваляюць арганізаваць сувязь асобных частак выступлення і арганічна перайсці ад адной часткі да другой: як вы пераканаліся, як вы разумеете, як вы здагадваецеся, як бачыце, як вы ведаеце і інш.: Як вы пераканаліся, праблема высокай змястоўнасці формы – наспелая, надзвычай вострая ў нашай паэзіі [М. Арочка];

7) увядзенне канструкцый з даданымі дапаўняльнымі, якія маюць дадатковыя азначэнні: вядома, што...; зразумела, што...; ясна, што...; відавочна, што...: Вядома, што арганічнасць, натуральнасць асабліва адчуваюцца ў паказе прыроды, у пейзажных замалёўках і партрэтнай характарыстыцы персанажаў [С. Андраюк];

8) уключэнне пабуджальных канструкцый з імператыўнымі формамі дзеясловаў, якія выражаюць зварот да слухачоў і заклік да пэўнага дзеяння: адзначце, прааналізуйце, запомніце, згадзіцеся і інш.: Думаючы пра шчыры энтузіязм гэтых маладых людзей і іх настаўнікаў .. хочацца ад душы прывітаць іх першыя крокі і выказаць пажаданне-упэўненасць: “Працуйма, сябры! Плён будзе, ды яшчэ які плён!..” [Н. Гілевіч];

9) выкарыстанне пабочных словазлучэнняў на наш погляд, як нам падаецца: Уважлівае прачытанне сучаснай беларускай паэзіі дае, на наш погляд, падставу для наступнага вываду: сувязь з фальклорам больш моцная ў творчасці паэтаў старэйшага і сярэдняга пакаленняў і ў цэлым больш слабая ў паэзіі маладых [Н. Гілевіч];

10) зварот да формы пытанняў і адказаў, якая стварае сітуацыю непасрэдных зносін і надае паведамленню размоўны характар: Што яшчэ мы абавязаны гаварыць маладым? – што трэба пастаянна вучыцца, паглыбляць сваё веданне гісторыі цывілізацыі і культуры, пашыраць свой духоўны круггляд [Н. Гілевіч].

Улічваючы логіку і паслядоўнасць выкладу, лектар павінен прадбачыць пытанні слухачоў. Задаючы аўдыторыі пытанне, аратар сам на яго адказвае.

Такім чынам, важнейшай умовай поспеху лектарскай дзейнасці з’яўляецца ўстанаўленне і падтрымка камунікатыўнага кантакту з аўдыторыяй, імкненне да творчага ўзроўню перадачы і засваення інфармацыі, дыялагізацыя маналагічнага маўлення, прыёмы займальнасці маўлення і актывізацыі ўвагі.

Літаратура

1 Михальская, А. К. Основы риторики: Мысль и слово / А. К. Михальская – М.: “Просвещение”, 1996 – 416 с.

2 Сопер, Поль Л.. Основы искусства речи. Пер. с англ. С. Д. Чижовой /
Поль Л. Сопер– М.: Изд.-во иностранной литературы, 1958. – 471 с.